

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 55

NUMMER 5

NOV-DEC 2008

- 3** *Servisch-Orthodoxe Kerk sinds 1995* – Stefan Kube
- 6** *Rusland en Servië: een bijzondere relatie* – Wil van den Bercken
- 10** *Servisch-Orthodoxe Kerk na Dayton* – Radovan Pilipović
- 14** *De H. Sava, aartsbischop van Servië*
Meditatie
- 16** *Kosovo, het Westen en het Servische 'svetosavle'*
– Radovan Pilipović
- 18** *Servisch-Orthodox in Nederland*
– Leo van Leijssen

Maaltijd van de Servische 'Zusterschap van de H. Jelena Štiljanović' in de Byzantijnse Kapel te Nijmegen (Foto: L. van Leijssen).

- 21** *Korte berichten*
- 21** *Vacatures*
- 23** *Liturgieagenda*

Deze vijfde en laatste Pokrof van 2008 is een Servië-special. In heel het nummer dat voor u ligt, staat de Servisch-orthodoxe Kerk centraal. We laten zowel Servisch-orthodoxen zelf als specialisten aan het woord (zie inhoudsopgave hier-naast). Het gesprek tussen mensen uit Servië en uit West-Europa is van groot belang. De Balkan is volop in de belangstelling geweest tijdens de oorlogen van de jaren '90.

Het Joegoslaviëtribunaal dat in het kielzog van die oorlogen werd gehouden, loopt inmiddels op zijn einde. Het is nu juist goed om Servië en zijn kerk weer onder de aandacht te brengen. Vanwege dat broodnodige gesprek - om stem te geven aan de beweging uit het isolement. Dat kan heel dichtbij zijn. Daarom komt ook - in een interview - iemand met een leidende rol in een Servische parochie in Nederland aan het woord. De meditatie over de H. Sava, grondlegger van de Servische kerk, laat iets zien van de spiritualiteit van de Servische Kerk. Deze spiritualiteit maakt deel uit van die van de grote Orthodoxe Kerk, waarmee wij ons verbonden voelen. Het is in deze verbondenheid dat wij voor u deze Servië-special hebben samengesteld.

Wij hopen dat deze Pokrof aan u als lezer naast leesplezier meer inzicht mag verschaffen in de boeiende Servische Kerk van vandaag.

Redactie Pokrof

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Wil van den Bercken, Paul Breninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel.
073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €15,-, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927. Opmaak: VANDARTEL, Amsterdam Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

De Servisch-orthodoxe Kerk sinds '95

Niet alleen godsdienstige, maar ook nationale institutie

De Servisch-orthodoxe Sint-Savakathedraal in Belgrado
(Foto: S. Kube).

lijke politieke periodes. Kijkend naar de geschiedenis verwijst zij daarbij naar haar rol gedurende de eeuwenlange Osmaanse overheersing én de tientallen jaren van het communistische regiem. In beide gevallen zou de kerk de enige beschermingsmacht van het Servische volk zijn geweest, die het ook in dramatische situaties van de geschiedenis nooit in de steek zou hebben gelaten.

Servië is een land met een Orthodoxe meerderheid. Volgens de laatste volkstelling in 2002 bekend 85% van de bevolking zich tot de Servisch-orthodoxe Kerk. De overige geloofsgemeenschappen zijn de katholieken (5,5%), de moslims (5,5%) en de protestanten (1,1%). Bij deze getallen moet men er in elk geval rekening mee houden dat ook de Servische samenleving in de afgelopen jaren – vooral onder het communistische regiem – aan intensieve processen van secularisering was blootgesteld. Deze hebben geleid tot een teruglopen van de godsdienstige gerichtheid van de bevolking. Ondanks het feit dat men zich bekend tot de Orthodoxie neemt een groot deel van de bevolking niet actief aan het kerkelijke leven deel en heeft nauwelijks kennis van de centrale christelijke leer. Dat de kerk niettemin onder de bevolking over zo'n groot aanzien en vertrouwen beschikt, hangt samen met het feit dat ze niet alleen als een godsdienstige, maar ook als een nationale institutie wordt beschouwd.

De Servisch-orthodoxe Kerk ziet zich als vertegenwoordiger en beschermer van de Servische natie, in het bijzonder gedurende moei-

Kerk begin jaren 1990

Vanuit dit perspectief keek de kerk ook naar de ineenstorting van Joegoslavië en de daarop volgende oorlogen in Kroatië en Bosnië-Herzegovina in de vroege jaren '90 van de vorige eeuw. In de visie van de kerk waren de Serviërs eigenlijk degenen die bedreigd werden. Immers, voor hen zou – net als tijdens de Tweede Wereldoorlog – in de nieuw ontstane staten een “volkerenmoord” dreigen. Als voorts Kroatië en Bosnië-Herzegovina het recht hadden zich van Joegoslavië los te maken, dan kon men de daar wonende Serviërs niet het recht ontzeggen om zich af te scheiden van de beide naar onafhankelijkheid strevende republieken en zich aan te sluiten bij Servië, opdat alle Serviërs in één staat zouden leven. De kerk rechtvaardigde op die manier de verdedigingsoorlogen in Kroatië en Bosnië-Herzegovina; het Servische volk was geen agressor, maar slachtoffer. Met haar steeds naar voren gebrachte slachtofferretoriek heeft de kerk er ongetwijfeld toe bijgedragen dat de reeds bestaande angsten voor bedreiging tot een dominant thema werden in de Servische publiciteit en tot gewelddadig handelen leidden ten opzichte van Kroaten en Bosnische moslims. Van de andere kant echter heeft de kerk tijdens de oorlogen in Kroatië en Bosnië-

| Interieur van de Sint-Savakathedraal (Foto: S. Kube).

Herzegovina meerdere keren haar leedwezen uitgedrukt over alle slachtoffers, ongeacht tot welke natie ze behoorden, en opgeroepen tot een vreedzame oplossing van het conflict. Daarbij is ze weliswaar nooit afgeweken van haar politieke inschatting dat eigenlijk de Serviërs het slachtoffer waren van de oorlogen tijdens de ineenstorting van Joegoslavië.

Eén met de Servische bevolking

Met haar perceptie van het conflict stond de kerk echter geenszins alleen. Veeleer werd die perceptie door een grote meerderheid van de Servische bevolking en door de elite van het land gedeeld. Dit heeft ertoe geleid dat de Servisch-orthodoxe Kerk in het Westen vaak als een bondgenoot zo niet als een handlanger van het Milošević-regiem werd gezien.

Zeker, er was in de doelstellingen van de buitenlandse politiek om alle Serviërs te verenigen binnen één staat een principiële overeenstemming tussen Slobodan Milošević en de kerk. Toen Milošević zich echter begon te distantiëren van de Servisch-Bosnische leiding onder Radovan Karadžić en in 1995 het Verdrag van Dayton ondertekende, waarmee een einde werd gemaakt aan de oorlog in

Bosnië-Herzegovina, verweet de kerk hem “verraad” aan de Bosnische Serviërs. Milošević zou de Serviërs die buiten Servië leven uit eigen machtsbehoud eenvoudigweg in de steek hebben gelaten.

Tegen Milošević

In de binnenlandse politiek was de vervreemding tussen de kerk en Milošević zeker al veel eerder begonnen, omdat Milošević de verhouding tussen kerk en staat in de geest van de kerk weigerde opnieuw te regelen. Milošević wees de wens van de Servisch-orthodoxe kerk om godsdienstonderwijs op school mogelijk te maken af, maar ook het toelaten van pastoraat binnen de krijgsmacht en het teruggeven van de kerkelijke goederen die na de Tweede Wereldoorlog door de communisten in beslag waren genomen. Terwijl de kerk zich in de periode van de oorlogen vooral terughoudend had geuit over zaken van binnenlandse politiek, nam ze na 1995 meer en meer stelling vóór de politieke oppositie tegen Milošević. Bij de maandenlange studentendemonstraties tegen de manipulaties van het stemmen tellen bij de gemeenteraadsverkiezingen in de winter van 1996-1997 werden de demonstranten door kerkelijke vertegenwoordigers ondersteund die hoog in de hiërarchie stonden. Na de Kosovo-oorlog van 1999 riep het hoofd van de Servisch-orthodoxe Kerk, patriarch Pavle (Gojko Stojčević), Milošević openlijk op om af te treden. In aanloop op de presidentsverkiezingen in het najaar van 2000, die uiteindelijk moesten leiden tot een machtswisseling, maakte de kerk geen geheim van haar sympathieën voor de kandidaat van de oppositie, Vojislav Koštunica, een gelovig en praktizerend Orthodox christen. Milošević' val op 5 oktober 2000 was voor de kerk een genoegdoening. Een paar dagen later vierde patriarch Pavle op het plein voor de Sint-Savakathedraal in Belgrado een dienst voor de “genezing en verzoening van het Servische volk”. 150.000 Mensen namen aan deze dienst deel.

Nieuwe verhouding Kerk-Staat

Nog voor de beslissende parlementsverkiezingen in december 2000, die de overwinning van de oppositie volledig maakten, kwam de nieuwe regering de kerk tegemoet. Er werd een minister voor Godsdienstzaken benoemd, die het werken met de kerken en de godsdienstige gemeenschappen moest coördineren en strijd-

vragen in de verhouding tussen kerk en staat moest oplossen. Doordat de nieuwe regering de kerk tegemoet kwam kon de verhouding tussen de staat en de Servisch-orthodoxe Kerk snel verbeterd worden. In 2001 werd godsdienstonderwijs als keuzevak op de scholen ingevoerd. Een jaar later werd de in 1952 van de Universiteit van Belgrado uitgesloten Theologische Faculteit in de staatsinstelling gereïntegreerd. En in april 2006 werd er een nieuwe “Wet op de Kerken en de Godsdienstige Gemeenschappen” aangenomen die voorziet in een samenwerking tussen kerk en staat. Daarbij werd uitdrukkelijk iedere vorm van een staatsgodsdienst uitgesloten. Ook bij de nog altijd openstaande vraag rond het teruggeven van genationaliseerd kerkelijk bezit kwam het tot een toenadering. In oktober 2006 besloot het Servische parlement tot een restitutiewet, die echter in vertraagd tempo werd geïmplementeerd. Dit leidde de laatste twee jaar steeds vaker tot klachten van de zijde van de Orthodoxe Kerk.

Kritiek op kerk

Op die manier doen zich ondanks alle toenaderingen tussen de staat en de kerk in het vervolg wrijvingen voor, vooral op het gebied van de *civil society*. Kritische intellectuelen en NGO's verwijten de Orthodoxe Kerk een gevaarlijke beïnvloeding van de openbare mening, omdat ze nog altijd een voorvechtster zou zijn van nationalistische en op het verleden gerichte opvattingen en visies. Zij sporen de kerk sterk aan zich kritisch uiteen te zetten met haar eigen verleden en rol in de oorlogen tijdens de ineenstorting van Joegoslavië. De kerk pareert deze verwijten regelmatig door erop te wijzen dat deze kritische stemmen alleen maar kerkvijandige “relicten” uit de communistische tijd zijn of “vanuit het buitenland gefinancierde agenten”. Deze voortdurende discussies laten zien dat de Orthodoxe Kerk haar plaats in de *civil society* nog niet heeft gevonden en moeite heeft om op maatschappelijke groepen af te gaan en met hen in dialoog te treden.

Dialoog

Duidelijk is er de laatste jaren een ontspanning opgetreden in de verhoudingen tussen de Servisch-orthodoxe Kerk en de andere kerken en godsdienstige gemeenschappen binnen het gebied van het voormalige Joegoslavië. Nadat in 1995 de oorlog was afgelopen ontstond er

binnen de Orthodoxe Kerk een realistischer inschatting van de situatie en begon zij geleidelijk aan ‘normale’ betrekkingen te ontwikkelen met de staten waarin tegenwoordig Serviërs als minderheid leven. In het geval van Kroatië betekende dit dat de Orthodoxe bisschoppen naar hun oude bisschopszetels terugkeerden, nadat ze in de oorlog waren overgehuisd naar door Serviërs gecontroleerd gebied. In maart 1999 bezocht patriarch Pavle ook weer voor de eerste keer de Kroatische hoofdstad Zagreb. Toch blijft de situatie van de Servisch-orthodoxe Kerk in Kroatië tot op heden precair: weliswaar konden de kerken die tijdens de oorlog vernield waren, weer worden opgebouwd, maar deze werden de laatste jaren doelwit van aanslagen door Kroatische nationalisten.

In Bosnië-Herzegovina heeft de oecumenische en de interreligieuze dialoog sinds het einde van de oorlog eveneens vooruitgang geboekt. Er waren meerdere officiële ontmoetingen tussen de Orthodoxe en de katholieke bisschoppen van Bosnië-Herzegovina. Bij een ontmoeting te Tuzla in Noord-oost-Bosnië in 1998 stelden de bisschoppen zelfs een gemeenschappelijke schuldbekentenis op: “Wij betreuren en hebben berouw over het kwade dat in deze oorlog leden van onze gemeenschappen hebben gedaan. Wij vergeven al degenen die ons kwaad hebben aangedaan en vragen in naam van het evangelie wederzijds om vergeving.” Reeds een jaar eerder was de “Interreligieuze Raad” van Bosnië-Herzegovina gesticht, waarin behalve de twee christelijke kerken ook de islamitische gemeenschap en de kleine joodse gemeente vertegenwoordigd zijn. Zo is een forum van wederzijdse uitwisseling gecreëerd dat in 1999 een gezamenlijk lexikon van godsdienstige begrippen heeft samengesteld. Ondanks alle hoopvolle vooruitgang heeft echter de verhouding van de islamitische gemeenschap met de Orthodoxe Kerk tot op heden vooral een formeel karakter, omdat de islamitische gemeenschap van de Orthodoxe Kerk een duidelijk toegeven van haar schuld inzake haar rol in de oorlog in Bosnië mist.

Kosovo

Als laatste probleemgebied voor de Servisch-orthodoxe Kerk moet hier nog kort Kosovo genoemd worden. Sinds de Kosovo-oorlog in 1999 staat de voormalige provincie van Servië onder internationaal bestuur; op 17 februari 2008 heeft Kosovo zich onafhankelijk ver-

klaard. Dit is door de meeste landen van de EU erkend. De Servisch-orthodoxe Kerk heeft echter de onafhankelijkheidsverklaring scherp bekritiseerd, omdat ze deze als een schending ziet van het internationaal recht. Net als de Servische regering staat ze op het standpunt dat Kosovo volkenrechtelijk een integraal onderdeel is van Servië. Dat de kerk zich zo inzet voor het behoud van de provincie Kosovo voor Servië heeft vooral ook hiermee te maken dat zich op het gebied van Kosovo belangrijke cultuurmonumenten van de kerk bevinden (o.a. het patriarchale klooster in Peć en het klooster Gračanica, die alle twee op de UNESCO-lijst van wereldcultuurerfgoed staan). Op grond van de ervaringen in de laatste jaren – het kwam meerdere malen tot overtredingen tegen de Servische bevolking in Kosovo en tot aanvallen op de kerken en kloosters aldaar – heeft de kerk geen vertrouwen in de Kosovaars-

Albanese autoriteiten dat die zich voldoende zullen inzetten voor de bescherming van de Servische wensen. Of het klimaat van wederzijds wantrouwen tussen Serviërs en Kosovaarse Albanesezeden steeds meer kan worden gereduceerd, hangt op beslissende wijze af van de bereidheid tot dialoog en compromissen aan beide zijden. In deze context ligt er ook een oproep aan de Servisch-orthodoxe Kerk om nieuwe stappen van dialoog te zetten.

Stefan Kube

Stefan Kube uit Duitsland studeerde theologie en geschiedenis in Münster en Sarajevo. Hij is sinds 2007 assistent-hoofdredacteur van het Zwitserse internationale tijdschrift G2W. Ökumenisches Forum für Glaube, Religion und Gesellschaft in Ost und West, met het aandachtsveld kerken en godsdienstige gemeenschappen in Zuid-oost-Europa.

Rusland en Servië

Een bijzondere relatie

De actieve betrokkenheid van het huidige Rusland bij de lotgevallen van Servië is gebaseerd op zowel etnische als religieuze verwantschap. Hoewel de historische banden van het middeleeuwse Rusland met Bulgarije veel ouder zijn – zij ontstonden meteen bij de kerstening van het Kievs Rusland –, en cultureel veel belangrijker – vanuit Bulgarije heeft Rusland de bijbel en liturgische boeken in het cyrillisch schrift ontvangen – heeft de Russische relatie met Servië een veel grotere ideologische betekenis gekregen, waarbij behalve de geloofsband ook de Slavische bloedverwantschap wordt benadrukt.

RUSIJO, POMOZI!, "Rusland, help!". Servisch spandoek. Deze foto werd de afgelopen tijd voortdurend getoond op de Russische TV.

De eerste relaties tussen Russen en Serven ontstonden in de veertiende eeuw in Constantinopel en op Athos, waar Russische monniken in contact kwamen met Servische monniken. Dat leidde tot de import van vertalingen van Zuid-Slavische manuscripten in het Moskouse Rusland. In de vijftiende eeuw trokken Servische monniken uit hun door de Turken bezette land naar Moskou. De bekendste van deze monniken was Pachomius Logothetes. Hij kreeg zijn bijnaam Logothetes (= woordvlech-

ter) omdat hij Moskouse en Novgorodse heiligenlevens schreef in een retorische hagiografische stijl. In 1442 schreef Pachomius een geschiedwerk waarin hij de macht van het groeiende Moskouse vorstendom verdedigde als voorwaarde voor een sterk Russisch Orthodox rijk.

Gedurende de vier eeuwen Turkse overheersing van de Balkan steunde Moskou de Servische Orthodoxe Kerk met liturgische boeken en incidenteel met geld. In 1726 opende de Rus Maksim Soevorov in Sremski Karlovci een school voor Servische jongens, als voorbereiding op een geestelijke opleiding elders. In deze en volgende eeuw studeerden enkele tientallen Serviërs aan de Geestelijke Academie van Kiev. Overigens was de strikt theologische belangstelling van Balkanstudenten aan de Geestelijke Academies in Kiev en later Sint-Petersburg niet groot; zij waren meer politiek geïnteresseerd. Nikolaj Velimirović (1880-1956) en Justin Popović (1894-1979) waren de laatste Serviërs die in Sint-Petersburg studeerden en zij zijn behalve als theoloog niet minder bekend als slavofiele ideologen.

Panslavisme

Een bijzondere band tussen Rusland en Servië ontstond pas in de negentiende eeuw. Tsaristisch Rusland heeft sterk bijgedragen aan de politieke onafhankelijkheidsstrijd van Servië. Echter niet meteen: in 1804 kreeg een Servisch gezantschap onder leiding van een priester in Sint-Petersburg nog te horen dat “Servië en Rusland ver van elkaar liggen en dat Rusland bevriend is met Turkije”. In 1855 tijdens de Krimoorlog (Rusland tegen Turkije, Engeland en Frankrijk) was de situatie totaal anders. Nu had Rusland een politiek belang bij de strijd van Servië tegen de Turken, en bij de Russische slavofielen speelde de religieuze factor van de strijd op de Balkan nu een grote rol. De slavofiele ideoloog en theoloog Aleksej Chomjakov sprak in een brief aan de aartsbischop van Parijs zijn verontwaardiging uit over gebrek aan katholieke steun voor de strijd van de Orthodoxe christenen tegen Turkije. In zijn verbazing dat christelijke landen van Europa en de paus liever met de Turkse vijand samenwerken dan hem gezamenlijk bestrijden met het christelijke Rusland, zien we een eerste spoor van complotdenken: de paus spant samen met de westerse militaire grootmachten Frankrijk en Engeland tegen het Orthodoxe Rusland en zijn geloofsgenoten op de Balkan.

Deze gedachte zal herhaald worden in Russische nationalistische publicaties in de jaren 1990.

Na de door Rusland verloren Krimoorlog ontstond de panslavistische beweging waarin Rusland de taak werd toebedacht de Slavische en Orthodoxe broedervolken van Bulgarije en Servië te bevrijden van de Turken en hen tegelijkertijd te behoeden voor westerse invloeden. In 1860 schrijft Chomjakov zijn *Brief uit Moskou aan de Serviërs*, waarin hij de Servische ‘bloedbroeders’ oproept hun Orthodoxe cultuur te bewaren, geen westerse instellingen over te nemen en te leren van de historische fouten van hun ‘oudere broer’ Rusland, die zich sinds Peter de Grote op het westen had gericht. Ook wijst hij op het katholieke Polen dat zijn Slavische identiteit had verraden voor de katholieke cultuur, waardoor het nu, aldus Chomjakov in 1860, als staat is verdwenen. De lange brief is uitermate bevoogdend van toon en dat maakte veel Serviërs achterdochtig jegens de Russische bemoeizucht.

Tijdens de zogeheten Oosterse crisis van 1875-1878 stuurden Russische Slavische Comitë's geld en medicijnen naar Servië. En de gepensioneerde generaal Tsjernjajev trok op eigen initiatief met enkele duizenden vrijwilligers naar Belgrado om te strijden tegen de Turken onder de kreet: “Wij vechten voor de heilige Slavische gedachte, voor vrijheid, het Orthodoxe kruis en de Orthodoxe beschaving”. Maar hij deed dit zonder steun van zijn regering en meer uit persoonlijke politieke ambitie. Het werd een fiasco en de Serviërs reageerden afwijzend op zijn groep van “onbeschaafde elementen en dronkaards”. De Russische panslavist Ivan Aksakov constateerde teleurgesteld dat de Russen tegenover Serviërs “in plaats van broederlijke liefde broederlijke haat hadden gekweekt”.

Niettemin, toen de tsaristische regering officieel de oorlog verklaarde aan Turkije in 1877 schreef een Servische krant juichend: “Tsaar Alexander zal, met de hulp van de Slavische God, twaalf miljoen christelijke Slavische broeders bevrijden zoals hij de lijfeigenen in Rusland heeft bevrijd. Wij moeten op voorhand de heilige en machtige moeder van de Slavische volken, Rusland, dankbaar zijn”. Maar toen Turkije verslagen was, raakten Serviërs weer bitter teleurgesteld in Rusland, dat Bulgarije territoriaal bevoorrechtte tegenover Servië. Bulgarije met de nabije Bosporus was strategisch belangrijker voor Rusland dan Servië. En

een medewerker van het Russische Ministerie van Buitenlandse Zaken gaf toe dat Servië zelf meer belang heeft bij goede economische betrekkingen met Oostenrijk en het westen, en “de banden van ras, taal en geloof [met Rusland] zullen steeds minder relevant worden”. Een uitspraak uit 1878 die in het licht van de Servische parlementsverkiezingen van 11 mei 2008 een actuele betekenis heeft gekregen: toen verkoos de Servische bevolking economische aansluiting bij de Europese Unie boven een ideologische band met Rusland.

Het is inderdaad een feit dat tijdens de hele periode van de diverse Balkancrises tussen 1877 en 1912 de Russen ondanks alle panslavistische steunbetuigingen heel pragmatisch waren in hun buitenlandse politiek. De culturele banden tussen Rusland en Servië stelden ook niet veel voor. Servische intellectuelen studeerden vaak in Wenen en Parijs, maar het gewone volk had een bijna religieus geloof in de Russen. Russische gezanten en reizigers in Belgrado verbaasden zich erover hoe tsaar Alexander II na zijn gewelddadige dood (1881) in Servische kerken als ‘verlosser’ vereerd werd en hoe men hoopte dat hij zou wederkeren om Servië van de Oostenrijkers te verlossen zoals hij hen van de Turken had verlost. Anderzijds werden de Russen getroffen door het gebrek aan kennis van het Russisch bij de Serviërs, die de Russen soms antwoordden met: “Pardon, ich spreche kein polnisch (!), nur deutsch”. En in het Orthodoxe geloof van de Serven is menig Russische reiziger ook teleurgesteld: veelal lege kerken, zelfs weinig oude mensen en vrouwen, saaie monotone zang van het koor, kale paasvieringen, en priesters die weinig religieus geïnteresseerd zijn.

Twintigste eeuw

Na de communistische revolutie in Rusland verdween het Slavisch-Orthodoxe broedergeloveel in Rusland, maar in het nieuwe Servische koninkrijk werd het juist sterker jegens de Russische vluchtelingen. Dit vanwege het feit dat tsaristisch Rusland in de Eerste Wereldoorlog was opgekomen voor Servië ten koste van zijn eigen voortbestaan. Maar de meestal hoogopgeleide Russische emigranten voelden zich niet thuis in het provinciale, onontwikkelde Servië en trokken verder naar het westen. Voor de Buitenlandse Russische Orthodoxe Kerk, die zich in Sremski Karlovci had georganiseerd, bleef Servië echter een nieuw thuis-

land, ondanks dat sommige lokale priesters weigerden de Russen hun eigen kerkdiensten te laten houden. Maar Russische theologen zetten hun intellectuele hulp uit vorige eeuw voort door docentschappen aan de in 1920 opgerichte theologische faculteit in Belgrado. Een van hen, Fedor Titov uit Kiev, werd zelfs een van de vurigste ideologen van het sintsavaïsme (Svetosavlje). De Russische intellectuele invloed was dus niet alleen wetenschappelijk. De conservatieve Russische theologische invloed op de Servische Orthodoxie werd sterk bekritiseerd door Ćedomir Marjanović, die zelf rond de eeuwwisseling aan de Geestelijke Academie van Kiev had gestudeerd. Hij werd uiteraard van ketterij beschuldigd en zijn carrière werd geblokkeerd.

Kosovo

De Russisch-Servische religieuze solidariteit speelde weer een belangrijke rol in de jaren 1990. De nationalistische pers in Rusland steunde volledig de politiek van Milošević en greep daarbij herhaaldelijk terug op ideologische argumenten van het panslavisme, inclusief het denken van Chomjakov en diens *Brief aan de Serviërs*. Gedurende de hele periode van de Servische oorlogen in de jaren 1990 hebben zij steeds fel geageerd tegen Europa, de NATO en het Vaticaan dat via Kroatië de Orthodoxie zou willen uitroeien. Het Moskouse patriarchaat reageerde diplomatieker, maar protesteerde scherp tegen de bombardementen van de NATO op Servië in 1999 en tegen de vernielingen van kerken en kloosters door Albanese Kosovaren in het voorjaar van 2006.

In de aanloop naar de politieke onafhankelijkheid van Kosovo verklaarde de Servische metropoliet Amfilohij (22 maart 2007) dat “het Russische ‘nee’ tegen onafhankelijkheid niet alleen de redding betekent van ons volk en van de Orthodoxie op de Balkan, maar dat daar ook het toekomstige lot van Europa van afhangt”. Hij bad God dat president Poetin op het beslissende moment zijn woord zou spreken in de Veiligheidsraad en hij wees erop dat Nikolaas II in 1914 het Servische volk militair te hulp was gekomen, ook al had dat Rusland zelf veel onheil gebracht. De recentelijk heilig verklaarde tsaar Nikolaas II wordt in de Servische kerk vereerd als “beschermer van het Servische volk”.

Na de feitelijke onafhankelijkheidsverklaring heeft metropoliet Kirill, hoofd van het

Aleksej Stepanovitsj Chomjakov (1804-1860)

danig ernstige gebeurtenis “dat de geschiedenis van Europa en van de wereld ingedeeld zal worden in voor en na Kosovo”.

Dat laatste is een verregaande bewering, maar als geheel is de verklaring gematigd. Er is ook geen sprake van complotdenken in de verklaringen van het Moskouse patriarchaat. Dit in scherpe tegenstelling tot de ideologische stemmingmakerij in nationalistisch-religieuze kringen van Rusland. Die zouden wel een oorlog willen beginnen omwille van Servië, met een beroep op verdediging van de Orthodoxie in de wereld. Zij hebben sterk gewezen op de banden van raciale en religieuze verwantschap tussen de volken van Rusland en Servië en zagen in de afgelopen twee eeuwen een continue strijd tussen katholicisme en Orthodoxie met Servië als historisch slachtoffer. Zo ideologisch is het Moskouse patriarchaat nooit geweest in zijn officiële reacties, al verspreidt het in kloosters en seminaries wel ideologisch gekleurd materiaal over Servië. Maar net als bij de Russische regering is er een verschil tussen binnenlandse propaganda en realistische buitenlandse politiek. In de diplomatie uiten kerk en staat een diepe teleurstelling

Departement voor Externe Relaties van het Moskouse patriarchaat, het kerkelijke standpunt aldus verwoord (19 feb. 2008): “Wij delen het lijden en verdriet van het Servische volk, dat beroofd is van een historisch deel van zijn land. Wij zijn verbonden met het Servische volk en de Servische Kerk, en wij moeten wegen vinden om dat uit te drukken. Het is absoluut duidelijk dat Ruslands gevoelens van sympathie sterker zijn dan die voor welk ander land ook”. Maar hij voegt er aan toe dat hij “tegen een gewelddadige oplossing van het probleem is en dat Rusland in 1914 had overgereegeerd op de gebeurtenissen op de Balkan”. Metropolit Kirill beschouwt het opgeven van het internationale principe van soevereiniteit wel een dus-

over de opdeling van de Servische staat, die tegen het bestaande volkenrecht ingaat, en oprechte bezorgdheid over het behoud van de historische Orthodoxe kloosters in Kosovo.

Wil van den Bercken

Gebruikte literatuur:

- David MacKenzie, *Serbs and Russians* (New York 1996).
- Klaus Buchenau, *Kämpfende Kirchen. Jugoslawiens religiöse Hypothek* (Frankfurt a.M. 2006).
- A. Sjemjakin, *Roesskie o Serbii i Serbach* (St. Petersburg 2006).

De Servische Orthodoxe Kerk sinds de overeenkomst van Dayton

| Sveti Marko, de Sint-Marcuskerk, in Servisch-byzantijnse stijl te Belgrado (Foto: S. Kube).

De totstandkoming van de Overeenkomst van Dayton [in 1995 - opm. vertaler] maakte een einde aan het oorlogsgeweld in het gebied van het voormalige Joegoslavië. Dit internationale document legde de verhoudingen tussen de voormalige Joegoslavische republieken opnieuw vast. De Republiek Kroatië loste, van haar kant, het probleem van de opstandige Serviërs op, en Bosnië-Herzegovina werd veranderd in een staat met een complexe structuur. Deze structuur, die bestaat uit twee entiteiten: de Servische Republiek (49% van het territorium) en de Federatie van Moslims en Kroaten (51%), en drie constitutieve volkeren, heeft tot doel voor een lange periode het samenleven van burgers van verschillende godsdiensten mogelijk te maken.

I DE SERVISCHER KERK EN DE CULTURELE TEGENSTELLINGEN OP DE BALKAN

”De Servische Kerk heeft naar aanleiding van de vredesovereenkomst van Dayton geen officieel standpunt afgegeven, maar op basis van individuele verklaringen kan het volgende daarover worden gezegd. De kerk steunt de beëindiging van de oorlog, de terugkeer van de vluchtelingen en het herstel van de vrede en is daarover verheugd. Ontevreden is de kerk op de eerste plaats met de territoriale oplossing waar de overeenkomst in voorziet, maar zij beschouwt dat als een kleiner kwaad dan de voortzetting van de oorlog”, zo schreef een professor van de Orthodoxe theologische faculteit.¹

Nieuwe oorlogshandelingen

De oorlogshandelingen begonnen precies 50 jaar na het begin van de Tweede Wereldoorlog (in Joegoslavië, d.w.z. april 1941, noot red.). In die oorlog heeft de Servische Orthodoxe Kerk

¹ Radovan Bigović, *Crkva i rat u Bosni i Hercegovini*, in: *Crkva i društvo*, Belgrado 2000, p. 302.

op het grondgebied van de onafhankelijke Kroatische Staat vreselijk geleden. Veel priesters en gelovigen werden vermoord en kerken werden verwoest.² Het is belangrijk om op te merken dat de bisschoppenvergadering van de Servische Orthodoxe Kerk 1991 had uitgeroepen tot een jaar waarin de nieuwe martelaren werden herdacht. Juist in dat jaar ontbrandde een nieuwe oorlog. Op de televisie was te zien hoe de stoffelijke resten van de slachtoffers van de slachting in het Herzegovijnse dorp Prebilovci in 1941 werden opgegraven en na 50 jaar atheïstisch, communistisch regime op christelijke, Orthodoxe wijze werden herbe-graven.³ Ook kon men beelden zien van het door mijnen opgeblazen en verwoeste bischopshuis en de Orthodoxe kerk in Pakrac.⁴

Patriarch Pavle (Gojko Stojčević)

Het begin van de crisis van het voormalige Joegoslavië viel samen met het bestijgen van de Servische patriarchentoon door patriarch Pavle, een rustige en spirituele man en tot dan bisschop van Raško-Prizren (Kosovo).

Patriarch Pavle is de 44^e patriarch in de geschiedenis van het patriarchaat van Peć, dat in 1346 werd ingesteld, en de zesde sinds de vereniging van de Servische deelkerken en het herstel van het patriarchaat in 1918. Gojko Stojčević, die in 1914 geboren werd, draagt in zijn biografie de ervaring mee van een mens die de voor het Servische volk zo tragisch verlopen 20^e eeuw heeft doorleefd. Als Serviër geboren in Kroatië was hij bijzonder betrokken bij het lot van zijn volksgenoten, die in de 20e eeuw tot twee keer toe het slachtoffer werden van de globale ontwikkelingen. Voordat hij patriarch werd was hij jarenlang bisschop van Raško-Prizren, het bisdom dat geografisch Kosovo omvat.

Bisdommen

De oorlogshandelingen speelden zich vanaf het

begin van de oorlog in 1991 af in een gebied dat 10 van de in totaal 23 Servische bisdommen in het voormalige Joegoslavië omvat. Het zijn de diocesen met de volgende centra: Zagreb, Karlovac, Pakrac, Osijek, Šibenik, Bosanski Petrovac, Banja Luka, Tuzla, Sarajevo en Mostar. Vanwege het voorgevoel van een verdere opdeling van de Servische Orthodoxe Kerk, werd in West-Bosnië een nieuwe administratieve eenheid opgericht. Hrizostom Jević trad in 1991 aan als bisschop van dit bisdom Bihać-Petrovac. Bij zijn wijding hield hij een preek waarin hij zowel de vreedzame houding van de kerk als de bezorgdheid om de staatkundige toekomst van het Servische volk tot uitdrukking bracht.

"In het bijzonder begroet ik de gelovigen van de Servische Krajina, zowel degenen die vandaag hier zijn als degenen die dag en nacht waken en sterven voor de verdediging van de Servische vrijheid, die een rechtvaardige strijd voeren voor het behoud van de nationale waardigheid en het leven van het Servische volk in de bedreigde streken van ons vaderland."⁵ Een bekende en wereldwijd gerespecteerde theoloog en bisschop van Banat, Atanasije Jevtić, werd in 1992 gekozen tot bisschop van Zahum-Herzegovina. Zijn vertrek naar de streken van het oorlogsgeweld had een grote morele betekenis en uitstraling.

Alle genoemde diocesane centra, behoudens Pakrac, Bosanski Petrovac en Banja Luka, vielen buiten de controle van de Servische militaire macht. Alle bisdommen aan de overzijde van de rivier de Drina hebben grote materiële schade geleden en veel mensenlevens verloren. De grootste verwoesting van kerken en andere gebouwen vond plaats tijdens de Kroatische actie 'Oluja' in augustus 1995. Het is interessant dat de kerk in Karin zelfs in 1996 werd opgeblazen. De helft van het Servische volk, woonachtig ten westen van de Drina, bevond zich in de maalstroom van de oorlog, die de

² Voor de Westerse lezer toegankelijke literatuur: *Martyrdom of the Serbs, Persecution of the Serbian Orthodox Church and Massacre of the Serbian People (Documents and reports of the trustworthy United Nations and of eyewitnesses, Chicago 1944*; Bisschop Dionisije, *The persecution of the Serbian Orthodox Church in Yugoslavia*, Liberville 1945; Paris, *Genocide in Satellite Croatia 1941-1945: A Record of Racial and Religious Persecutions and Massacres*, Chicago 1961; Ladislaus Hory, *Martin Brozatz, Der Kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*, Servische vertaling van Aleksander Arsenijević, Belgrado 1994.

³ *Glasnik*, Officieel tijdschrift van de Servische Orthodoxe Kerk, nr. 12 (1990), p. 247; *Crkva*, Kalender van het Servische Orthodoxe patriarchaat voor het jaar 1991, p.2.

⁴ In de Kroatische publicatie *The wounded Church in Croatia - The Destruction of the sacral heritage of Croatia (1991-1995)*, Zagreb 1996, p. 422 wordt beweerd dat de bisschoppelijke residentie verwoest werd door artillerievuur.

⁵ *Glasnik*, Officieel tijdschrift van de Servische Orthodoxe Kerk, nr. 8 (1991) p. 150.

internationale gemeenschap voor een grote diplomatieke uitdaging stelde.

De grote demografische verplaatsing ten gevolge van de nederlaag van de Serviërs ten westen van de Drina heeft een zware uitwerking gehad op het lot van de hele Servische Orthodoxe Kerk. Na de nieuwe politieke indeling zijn er vijf bisdommen in Kroatië en Bosnië-Herzegovina. Het meest westelijke bisdom in Bosnië en Herzegovina, het bisdom Bihać-Petrovac, bevindt zich op het administratieve territorium van de andere entiteit, hoewel daar de Orthodoxe bevolking en het traditionele Servische erfgoed het sterkst aanwezig zijn.

II DE EXODUS, HET BLOEDVERGIETEN EN DE KRACHT VAN DE SERVISCHES KERKELIJKE GEMEENSCHAP

De Federatieve Republiek Joegoslavië telde in 1995 ongeveer 800.000 vluchtelingen. De Servische Orthodoxe Kerk heeft in het begin van de oorlog voor een groot deel van deze ongelukkigen gezorgd, die al hun bezit, huis en alles wat ze in tientallen jaren hadden opgebouwd, hadden verloren. De delen met een overwegend Orthodoxe bevolking van de bisdommen Zahum-Herzegovina, Dabrobosanski [naam van de bisschopszetel van Sarajevo - opm. vert.], Zvornik-Tuzla en Banja Luka bleven in de Servische Republiek [van Bosnië en Herzegovina - opm. vert.]. De bisschop van Bihać-Petrovac verkeerde in de minst benijdenswaardige positie. Bisschop Hrizostom Jević vestigde zich in 1996 in de kleine plaats Podrašnica in een gebied dat administratief onder Servisch bestuur viel. Daar werd een centrum gevestigd voor de wederopbouw van het bisdom en het geven van logistieke steun aan Serviërs die naar hun land en hun huizen wilden terugkeren.

Kroatië en Herzegovina

De terugkeer van de Serviërs naar Kroatië verloopt tot op de huidige dag moeizaam. Zo is de bisschop van Dalmatië in 2000 teruggekeerd naar zijn bisdom en kreeg het bisdom van Karlovac pas in 2004 zijn geestelijke leider terug.

De van oudsher Servische territoria bleven

leeg en verlaten achter. De middeleeuwse Servische kloosters van Dalmatië - Krupa, Krka en Dragović - bleven verlaten achter, zonder hun gelovigen, ver weg, als oases van geestelijk leven in een verwoest en verbrand land. De kloosters Gomirje en Lepavina in Kroatië lagen buiten het oorlogsgebied. Met name het klooster Lepavina, dat enkele tientallen kilometers van Zagreb verwijderd is, vervult een belangrijke geestelijke missie die zich ook tot niet-Orthodoxen uitstrekt.

Het Herzegovijnse klooster Žitomislić werd met de grond gelijk gemaakt net als de bisschopskerk (Saborna Crkva) in Mostar, de grootste stad in Herzegovina met een bisschoppelijke residentie.⁶ Behalve voorbeelden van bezeten verwoesting en blinde vernietiging zijn er ook voorbeelden van interreligieuze steun en onbaatzuchtige samenwerking. De schatten van het klooster Krka in Dalmatië werden bewaard door de zusters benedictinessen van Zadar en de oude iconen en boeken van de Servische parochie van Livna werden gered door de franciscanen van die plaats.

Groei tijdens beproeving

In het nationale karakter van de Serviër is als een constante zichtbaar dat er bij hem op momenten van beproeving en moeilijkheden sprake is van een geestelijke groei. Dat komt goed tot uitdrukking in het Servische gezegde 'zonder gebrek geen gebed' (Nulla precatio sine dolore). In het laatste decennium van de 20^e eeuw zijn veel jongeren actief bij de kerk betrokken geraakt door deel te nemen aan de Goddelijke Liturgie en door het evangelie in het dagelijks leven toe te passen. Een aantal van hen is priester geworden.

In 1991 had de Servische Orthodoxe Kerk met patriarch Pavle aan het hoofd, twee metropoliëten, 20 bisschoppen, 4 hulpbisschoppen (vicaris-bisschoppen) en 7 vacante bisdommen (Bačka, Bihać-Petrovačka, Dabrobosanska, Timișoara, Crnogorsko-Primorska).

Dankzij het geduld van patriarch Pavle werden twee schisma's overwonnen. Met de vrije Servische Orthodoxe Kerk uit de emigratie die zich niet kon vinden in de houding van de kerk in het vaderland tegenover het communistisch regime, werd in 1992 de *communio* hersteld.

⁶ Een officieel en nauwkeurig overzicht van verwoeste en beschadigde kerken van de westelijke Servische bisdommen is te vinden in: Slobodan Meleusnić, *Spiritual genocide, a survey of destroyed, damaged and desecrated churches, monasteries and other church buildings during the war 1991-1995*, Belgrade 1997.

Patriarch Pavle met bisschop Lavrentije van Šabac (Foto: archief Pravoslavnije)

theologische faculteit van Belgrado weer deel uit van de Universiteit van Belgrado. De theologische faculteit van Belgrado was in 1905 één van de vier oprichters van de universiteit. Vanaf 1994 is er in Foča (aartsbisdom ofwel metropolie Sarajevo) een Geestelijke Academie met de rang van faculteit. Aan de lagere en middelbare scholen in Servië wordt vanaf het schooljaar 2001-2002 als facultatief vak weer godsdienstles gegeven.

Naast vier theologische faculteiten, vier middelbare theologische scholen in Krka, Sremski Karlovci, Belgrado en Prizren, zijn er

Het schisma in Macedonië werd in 2003 overwonnen door de oprichting van een synode (sabor) van het autonome aartsbisdom Ochrid (de Servische Orthodoxe Kerk erkende de autonomie in 2005). De Macedonische staat gaat echter verder met de vervolging van metropoliet Jovan van Skopje, van zijn bisschoppen en zijn priesters door hen te beschuldigen van verraad aan de Macedonische nationale belangen.⁷

Vorming

Aan het einde van de jaren negentig van de 20^e eeuw en in de eerste jaren van de 21^e eeuw is er veel gedaan om het aantal priesters uit te breiden en de vorming te verbeteren. De cijfers van het aantal wijdingen spreken voor zich. In 1991 waren er bijvoorbeeld 59 wijdingen, in 1993 63, in 1994 29, in 1995 47, in 2004 155, in 2006 85 en in 2007 waren er 132 kandidaten voor de priester- of diakenwijding.

Onder deze priesters zijn er velen die afkomstig zijn uit de oorlogsgebieden of die emotioneel de oorlogssituatie hebben ervaren. Zij zijn aangewezen op de troost van het traditionele Servische christelijke geloof, dat in de tijd van het communistische atheïsme systematisch gemarginaliseerd werd. Vanaf 2004 maakt de

drie nieuwe geopend: in Cetinje (Montenegro), Kragujevac en in Foča. De theologische opleiding van Prizren werd in 1999 verplaatst naar Niš. Momenteel wordt nagedacht over de oprichting van een theologische faculteit.

Met de vorming van nieuwe bisdommen werd een begin gemaakt met een verkleining van de administratieve eenheden en een verbreding van het dichte netwerk van parochies. In 1992 werd het bisdom Mileseva opgericht, in 2001 het bisdom Budim-Nikšić en in 2006 werd het bisdom Šabac-Valjevo in twee nieuwe bisdommen Šabac en Valjevo verdeeld.

In de tijd van het communistisch regime waren alle publicitaire activiteiten gecentraliseerd. De hele kerkelijke pers werd uitgegeven door het Patriarchaat in Belgrado. Vandaag is het een trend dat ieder bisdom een eigen nieuwsblad en een tijdschrift op wetenschappelijk niveau uitgeeft. De Servische Orthodoxe Kerk wordt vandaag de dag geleid door geestelijken die in de hele christelijke wereld zeer gerespecteerd worden.

Radovan Pilipović

Radovan Pilipović is bibliothecaris in de bibliotheek van het Servische patriarchaat.

⁷ Archbishop of Ohrid and Metropolitan of Skopje Jovan, *Brief History of the Ohrid Archbishopric*, Ohrid 2008. Een beknopte en overzichtelijke inleiding in de geschiedenis van de Servische kerk in: Radomir Popović, *Serbian Church in History*, Belgrade 2002.

Middeleeuws fresco van de H. Sava, aartsbisschop van Servië, in het Orthodoxe klooster van Žiča in Midden-Servië.
(Foto: archief Pravoslavnije).

De H. Sava, aartsbisschop van Servië

Feestdag: 14 januari

Deze zoon van Stefan Nemanja, de groot-hertog van Servië, werd geboren in 1169. Als jongen had hij een diep verlangen naar een geestelijk leven. Dat is de reden waarom hij zijn toevlucht nam naar de berg Athos, waar hij monnik werd en met zeldzame ijver de monastieke regel volgde. Nemanja volgt het voorbeeld van zijn zoon en vertrekt ook zelf naar de berg Athos waar hij monnik wordt en sterft onder de naam Simeon.

Sava bepleitte bij de keizer en de patriarch [beiden toentertijd te Nicea, red.] met succes de onafhankelijkheid van de Servische kerk en werd de eerste Servische aartsbisschop. Samen met zijn vader stichtte hij het klooster Hilander (op de berg Athos) en later veel andere kloosters, kerken en scholen in Servië. Tweemaal maakte hij een bedevaart naar het Heilig Land. Hij verzoende zijn broers die met elkaar om de macht streden. Hij verzoende ook de Serviërs met hun burens. Door de oprichting van de Servische kerk creëerde hij ook de Servische staat en cultuur. Hij bevorderde de vrede tussen de volkeren op de Balkan en zette zich in voor het welzijn van iedereen. Daarom was hij geliefd en werd hij door iedereen op de Balkan gerespecteerd. Hij heeft het Servische volk een christelijke ziel gegeven, die met het verlies van de Servische staat niet verloren ging. Hij overleed in Trnova op 12 januari 1236 ten tijde van keizer Asen, na ziek geworden te zijn bij de viering van de Liturgie op Theofanie. Zijn lichaam werd door koning Vladislav overgebracht naar Mileševo, waar het door Sinan Paša werd opgegraven en verbrand in de wijk Vračar in Belgrado op 27 april 1595.

(Prolog 1984. Dit is de Servisch-orthodoxe verzameling van heiligenverhalen)

OVER HET ZIEN VAN HET ONZICHTBARE
Wij kijken niet naar wat we zien, maar naar wat we niet zien (2 Kor. 4,18)

Wij zien deze materiële en voorbijgaande wereld, maar we kijken naar de andere, geestelijke en onsterfelijke wereld.

We zien de wereldse vreugde, vaak onderbroken door geweene en door zorgen, en altijd uitlopend op de dood, maar we kijken naar de geestelijke vreugde, onder de engelen en de heiligen van God in de hemel, naar de vreugde zonder einde en eeuwigdurend.

We zien het leed en de mislukkingen van de rechtvaardigen in deze wereld, maar we kijken naar hun glorie en verheerlijking in de andere wereld.

We zien veel successen, en glorie en eer van onrechtvaardigen in deze wereld, maar we kijken naar hun nederlaag, veroordeling en onuitsprekelijk leed in de eeuwigheid.

We zien de Kerk van God zo vaak vernederd en vervolgd in deze wereld, maar we kijken naar de uiteindelijke overwinning op alle tegenstanders en vijanden, zichtbare en onzichtbare.

Broeders, we zien geweldenaars en dieven vaak als machthebbers en rijken in deze wereld, en heiligen als nietige, verdrukte en vergeten mensen, maar we kijken naar een ander rijk, waarin de heiligen zullen heersen, zonder ook maar één geweldenaar of dief, het Rijk van God, eeuwig zonder zonde en zonder dood.

O Heer, zo duldzaam en barmhartig, open onze geestelijke blik om te zien wat ons te wachten staat na dit korte leven en opdat wij ons inspannen om uw geboden te vervullen.
Aan U zij eer en dank. Amen

(Prolog 1984)

[vert. uit Servisch door red.]

Kosovo, het Westen en het Servische ‘svetosavlje’

Kosovo en Metohija, het hart van het middeleeuwse Servië, de geestelijke en staatkundige wieg van het Servische volk, had in de lange periode van de Turkse overheersing op de Balkan een bijzondere historische ontwikkeling. Vanuit Kosovo vonden in 1690 en 1737 de grote Servische migraties plaats naar het gebied van de Habsburgse monarchie. De Serviërs trokken zich ook daarna steeds meer terug vanwege de druk door de Albanezen, die met toestemming van het Turkse bestuur de meest brute methoden gebruikten om de oudere christelijke bevolking te verdrijven.

In 1912 werd Kosovo door de Servische staat bevrijd en zo werd Kosovo deel van de Joegoslavische gemeenschap. Volgens de volkstelling van 1948 was 53 % van de bevolking in de provincie Servisch. Ondanks de eeuwenlange repressie vormden de Serviërs een meerderheid.

Albanezen in Kosovo

De communistische periode was in het voordeel van de Albanezen, die hun aanvallen op Servische bezittingen voortzetten en de druk op de Serviërs om naar centraal Servië te vertrekken opvoerden. Hun doel was om in de provincie een absolute etnische meerderheid te vormen en de status van regionale autonomie van de provincie binnen de Republiek Servië te veranderen in de status van een republiek in de Joegoslavische Federatie. In Kosovo culmineerde de gestage eeuwenlange groei van het aantal Albanezen in de opstand van 1981 en een voortdurende door extremisten aangewakkerde spanning. De Servische Orthodoxe Kerk

werd in de periode tussen 1945 en 1991 geconfronteerd met de beschadiging van kerken, de mishandeling van priesters en gelovigen en de diefstal van bezit (bossen en weiden) van de kant van de Albanese moslims, maar ook van de katholieken.¹

Laatste tien jaar

In 1998 richtte de buitengewone vergadering van de Heilige Bisschoppensynode van de Servische Orthodoxe Kerk in een openbare verklaring een “appèl tot de religieuze leiders van de Albanezen in Kosovo en Metohija om langs de weg van de dialoog en de samenwerking met de Servische Orthodoxe Kerk te werken voor de vrede, de vrijheid en de waardigheid voor allen in Kosovo en Metohija”.² De Servische Kerk deed een oproep tot dialoog om tot een vreedzame oplossing van de crisis te komen. Onder het voorwendsel van “een humanitaire catastrofe” dwong de NAVO in 1999 met luchtaanvallen de Federale Republiek Joegoslavië tot de terugtrekking van het leger en de politie uit Kosovo, en beperkte daarmee haar soevereiniteit. De aanwezigheid van westerse krachten moedigde de Albanezen aan om de vervolging van de overgebleven Serviërs voort te zetten en Servische en christelijke culturele sporen uit te wissen. Veel kerken werden opgeblazen en verbrand zonder dat de veiligheidstroepen van KFOR die daar getuige van waren, iets konden of wilden doen om de mensen en hun bezit te beschermen.³ De Servische Kerk richtte zich in 2003 met een memorandum over Kosovo tot de internationale publieke opinie en werd half maart 2004 geconfronteerd met nieuwe aanvallen, nieuwe verwoestingen en verdrijving van de weinige nog overgebleven Serviërs in de enclave in centraal Kosovo.⁴

¹ De secretaris van de Heilige Bisschoppensynode schreef een boek hierover op basis van de officiële documentatie: Savo B. Jović, *Ethnic Cleansing and Cultural Genocide on Kosovo and Metohija - Testimony of the Suffering of the Serbian Orthodox Church and Serbian People from 1945-2005*, Belgrade 2007.

² *Glasnik*, Officieel blad van de Servische Orthodoxe Kerk, 12 (1998), p.238.

³ *Crucified Kosovo - Destroyed and Desecrated Serbian Orthodox Churches in Kosovo and Metohija (June - October 1999)*, Belgrade 1999.

⁴ *Memorandum on Kosovo and Metohija by the holy Assembly of Bishops of the Serbian Orthodox Church*, Belgrade 2003; *March Pogrom in Kosovo and Metohija, March 17-19.2004. With a Survey of Destroyed and Endamaged Christian Cultural Heritage*, Belgrade 2004.

1 Kloosterkerk Gračanica, Kosovo

H. Servische land

In Kosovo en Metohija bevinden zich de bekendste Servische kloosters uit de middeleeuwse periode zoals Dečani, Gračanica, Dević, Banjska en andere, waaraan een centrale plaats toekomt in de organisatie van het monastieke leven. In deze kloosters wordt het typikon (regel) en de ascetische levenswijze onderhouden die kenmerkend is voor het monastieke leven van Byzantijnse oorsprong. De Italiaanse soldaten van KFOR waren onder de indruk van de schoonheid van de architectuur en de schilderijen in Dečani alsook van de kracht van de Liturgie van Johannes Chrysostomos.⁵ Kosovo is het heilige Servische land, het Servische Palestina, bezaaid met relieken, kerken, kloosters en het martirium van het hele volk. De Servische Orthodoxe Kerk zal zich nooit kunnen verzoenen met de onteigening van dit land, met het eenvoudig uitroepen van de onafhankelijkheid door de Kosovoarse Albanezen.

Svetosavlje [= sintsavaïsme, red.] is een naam waarmee de Servische Orthodoxie het meest wordt aangeduid. Het is geen ideologie die de Servische Kerk in de 20e eeuw heeft ontwikkeld. Theologisch gezien gaat het om de verbinding tussen de heilige voorvaders en hun opvolgers, om het bewaren van de continuïteit van de huidige Servische generatie met de vorige generaties in de verdediging van de vrijheid, de waardigheid en het geloof. Het westen veracht een dergelijke Servische en Orthodoxe irrationaliteit bij het ontwikkelen van maatschappelijke en staatkundige verhoudingen. Ook na de nederlagen en de verkleining van het grondgebied vindt het Servische volk zijn kracht in de eeuwenoude traditie van het christelijk geloof dat beantwoordt aan zijn noden en nationaal karakter.

De verhouding tussen de oosterse en westerse spiritualiteit is in Zuid-oost-Europa ook nationaal gekleurd. In Bosnië en Herzegovina worden de gebedshuizen met nationale vlaggen versierd. Paradoxe verklaringen dat de religies voor de oorlog in Bosnië en Herzegovina niet verantwoordelijk zijn, zijn niet op empirie gebaseerd. Immers, de oorlog was religieus *par excellence* en zo is hij ervaren en wordt hij in het historisch bewustzijn bewaard. Het doorbreken van collectieve vooroordelen en stereotypen over de vermenging van geloof en politiek dragen bij aan een cultuur van dialoog. Dat is volgens een bekende franciscaan een belangrijke taak voor intellectuelen en "kritische theologen".⁶ Ook de Servische Orthodoxe Kerk heeft van haar kant de taak om daaraan op creatieve wijze een bijdrage te leveren.

Solidair met volk

De conclusie van deze bijdrage is dat de Servische Orthodoxe Kerk in het laatste decennium van de 20^e eeuw de moeilijke positie van het volk heeft gedeeld. De oorlog in Kroatië, het bloedvergieten in Bosnië en Herzegovina, het lijden in Kosovo, dat tot op de dag van vandaag voortduurt, vormen voor de priesters en het gelovige volk van de Servische Orthodoxe Kerk grote uitdagingen en beproevingen. De Servische Kerk probeert het geloofsleven te vernieuwen. Dat is voor zover Serviërs teruggekeerd zijn naar hun woongebieden een prioriteit in de bisdommen aan de andere kant van de Drina. Bij de inwijding van een dorpskerk in het bisdom Bihać-Petrovac in Noord-west-Bosnië zei de priester: "Wij zijn verbrand, maar zie vandaag, met Gods zegen, herrijzen we uit de as!"⁷

Ondanks het internationale isolement van de Servische maatschappij dat duurde tot het einde van het regiem van Slobodan Milošević, was er in de kerk geen sprake van een claustrofobische of apocalyptische mentaliteit. De Servische Orthodoxe Kerk speelde in de oecumenische beweging ten tijde van patriarch German (1958-1991) een toonaangevende rol. Met de veranderingen van de interkerkelijke betrekkingen in de wereld is zeker ook een nieuwe rol en bijdrage voor de traditie van de H. Sava in de christelijke oecumene weggelegd.

Radovan Pilipović

⁵ Marilina Veca, *Il Kosovo perduto?*, Belgrado 2004. Dit boek van een Italiaanse schrijfster beschrijft het moeilijke leven van de niet-Albanese bevolking in Kosovo sinds de komst van KFOR in 1999.

⁶ Marko Orsoli, *Zlodušima untatoč*, Sarajevo-Rijeka 2003, p.87.

⁷ Woorden van de bisschop Hrizostom Jević op 14 september 2008 bij de agapè-maaltijd (1000 aanwezigen) na de kerkwijding in het dorp Mala Krupska Rujiška van de gemeente Bosanski Novi.

Servisch-Orthodox in Nederland

“Ik hoop dat mensen blijven bidden en geloven”

Miloš Zekić voor de iconen in zijn huis, met centraal de familie-icoon van St. Lukas. (Foto: L. van Leijssen)

De heer Miloš Zekić woont met zijn vrouw en twee kinderen in Arnhem-Zuid. Hij betoont zich een makkelijk benaderbare man zonder veel poeha. Toen ik hem opbelde voor een interview, nam hij op met ‘Miloš’. Op diezelfde laagdrempelige wijze verwelkomt hij mij in de woonkamer van zijn huis. Aan één wand hangen de iconen van de familie. Miloš Zekić is sinds enige tijd voorzitter van de Servisch-orthodoxe parochie van de H. Sava te Nijmegen. Reden om met hem te spreken over wat dat betekent: Servisch-orthodox zijn in Nederland.

Meneer Zekić, kunt u iets over uzelf vertellen?

«Mijn beroep in Joegoslavië was bosbouwkundig ingenieur. Ik heb in Sarajevo gewerkt bij een staatsbedrijf, vergelijkbaar met Staatsbosbeheer. In juni 1992 zijn we uit Sarajevo naar Nederland gevlucht en hebben eerst twee jaar in Hoogeveen in Drente gewoond. Daarna kwamen wij in Arnhem wonen in verband met mijn werk bij IPC Groene Ruimte. Sinds augustus 1994 werk ik bij dit opleidingsinstituut als trainer op de afdeling ‘Bomen en Bos’. Daar voel ik mij thuis. Ik heb een leuke baan en goede collega’s.

Ik ben met mijn vrouw en twee kinderen als vluchtelingen naar dit land gekomen, waar bijna niemand wist dat ook christenen uit Bosnië-Herzegovina moesten vluchten.

Mensen vroegen: “Waarom ben je weggegaan?” Men dacht dat alleen moslims slachtoffer waren in Bosnië. Maar iedereen was slachtoffer, want de oorlog was een burgeroorlog.» Meneer Zekić hekelt degenen die oorlog voeren in naam van de godsdienst: «Echte gelovigen vechten niet met elkaar.»

Mag ik vragen hoe oud u bent?

«In oktober zal het mijn vijfenvijftigste verjaardag zijn... Geloven is belangrijk voor mij, leven met God. Op m’n twee-en-twintigste ben ik gelovig geworden, in de Evangelische Kerk van Duitsland - zonder overigens ooit protestant te worden. Ik was als kind in de Orthodoxe Kerk gedoopt en heb me bij terugkeer in Sarajevo daar bij de Orthodoxe Kerk aangesloten. Mijn vader was communist. Religie was een beetje taboe bij de Serviërs. Dat mocht niet; de mensen waren bang gemaakt.»

Toch heeft uw vader u laten dopen!

«Dat was waarschijnlijk onder invloed van mijn grootmoeder die zeer gelovig was. En de men-

sen waren 'slava' blijven vieren. Door slava is het geloof van generatie op generatie overgebracht. Weet u wat slava is? Toen de Serviërs nog geen christen waren, had elke familie zijn eigen huispatroon, een afgod. Zo vierden ze hun familiefeesten. Met de heilige Sava zijn de Serviërs gedoopt. Ze wilden hun huispatronen behouden, maar de kerk liet dat niet toe – de afgoden moesten weg. Toen heeft men de heilige genomen van de dag waarop een stam of familie christen werd. Het is het feest van hun bekering tot het christendom. Net als mensen hun vijfentwintig- of vijftigjarig huwelijksjubileum hebben, zo vieren wij onze bekering tot Christus. Het ritueel van slava heeft allemaal symbolen, maar de betekenis die het heeft is: onze bekering tot Christus; voor een christen die gelooft, zeg ik met nadruk. Sommigen noemen zich christen, maar geloven en bidden niet. Voor mij is het belangrijk om elke dag met God te praten, 's morgens, 's avonds, in de loop van de dag, voor het eten... Altijd met God. Zoals David in de psalmen zeg ik: "De Heer is mijn toelicht, mijn sterke rots, mijn brood!" Zonder God kan ik geen dag leven.»

Welke patroonheilige heeft uw familie?

«De heilige evangelist Lukas! Onze slava valt in overeenstemming met de Oude Kalender op 31 oktober. Na de val van het communisme heeft mijn vader vóór zijn dood, op het einde van zijn leven, ook slava gevierd. Dat gaat over van vader op zoon. Ik hoop dat mijn kinderen ook slava na mij zullen vieren.»

Meneer Zekić laat mij later in het midden van de iconenwand de iconen zien van Sint Lukas de Evangelist. Wijzend op een iconenlampje dat ervoor hangt: «Dat brandt altijd.» Ernaast hangen iconen van Christus en Maria, de Moeder Gods. Hij stribbelt later een beetje tegen als ik inzoomend op de Lukasicoon een foto van hem wil maken met zijn 'slava'. «Christus is voor mij wel de belangrijkste!»

Hoe is het om Sérvisch Orthodox in Nederland te zijn?

«Als je zegt: 'Servisch', dan wordt je meteen bestempeld als iemand die agressie maakt in voormalig Joegoslavië. Die bestempeling is onterecht. Op kermissen hadden wij orkesten die muziek maakten voor wie betaalde. Wie betaalde, had de eerste dans. Serviërs in ex-Joegoslavië hadden geen geld om de eerste dans te betalen. De Bosnische moslims hadden

de hele islamitische wereld achter zich, en de olie. Er heeft zich een vieze politiek afgespeeld. Maar de waarheid vertellen heeft niet zo veel zin meer; het is gebeurd.»

En hoe was dat tijdens de oorlogen in het voormalig Joegoslavië?

«We werden als Bosniërs allemaal in dezelfde pot gegooid. En dat was ook zo: we kwamen allemaal uit Bosnië, allemaal vanwege de oorlog, en allemaal hadden we alles verloren. Maar de Serviërs waren de agressoren. Dat is niet juist. Zijn wij de enigen die oorlog hebben gevoerd? In mijn kennissenkring zijn er zo'n vijftig mensen omgekomen. De politiek schildert ons Serviërs met een andere kleur af dan de anderen en daar ben ik niet gelukkig mee.»

Hoe is het om Orthodóx te zijn in Nederland? Wat betekent dat voor u?

«Heel veel Nederlanders weten helemaal niets over de Orthodoxe Kerk. Er zijn ook heel wat Nederlanders vanuit andere kerken overgestapt naar de Orthodoxe Kerk.»

Ja, maar de meeste Nederlanders zijn niet Orthodox. Hoe is het om tussen hen te leven?

«Ik heb er geen moeite mee. En niemand maakt er een probleem van dat ik Orthodox ben. Ik ben hier gekomen, met niets. Ik kreeg een dak boven mijn hoofd en later werk. Mensen luisteren als ik met ze praat. Of ze alles geloven wat je vertelt, is een andere vraag. Ik neem het mensen niet kwalijk als ze zo denken over de oorlog in voormalig Joegoslavië. Als je via de media elk dag hetzelfde te horen krijgt en informatie maar van één kant ontvangt, dan ga je ook geloven wat ze zeggen.»

Hoeveel Servisch-orthodoxe parochies zijn er in Nederland?

«Er zijn zes parochies: die van Rotterdam, van Amsterdam (met de kerk in Zaandam, vL), Nijmegen, Emmen (kerk in Emmer Compascuum, vL), Utrecht – de jongste –, en Ede. Die laatste is een kleine parochie.»

En hoe lang bestaat de Servisch-orthodoxe parochie van de H. Sava in Nijmegen?

«De kerk van Nijmegen is rond 1993 gestart. Er is vaak van priester gewisseld. Ik was lange tijd de vervanger van de voorzitter van de parochie in Nijmegen. Sinds kort, sinds diens dood, ben ik voorzitter geworden.»

Wat bent u van plan als voorzitter?

«Ik bid en hoop dat in deze parochie jonge mensen actief worden. Er zijn veel oudere mensen bij ons, die uit wat toen nog Joegoslavië was, naar Nederland vertrokken om hun brood te verdienen. Meestal zijn ze laag opgeleid. Ze komen hier in Nederland vaak ook niet naar de kerk. Ze zeggen: “Als ik in Servië ben, ga ik naar mijn kerk”. Daar ben ik het niet mee eens: je kunt niet alleen in vakantietijd bidden. Er zijn maar weinig parochianen die een parochiebijdrage geven; we zijn om die reden dan ook een arme kerk. Deze mensen lezen weinig. Tegenwoordig zijn er veel nakomelingen van deze mensen bij ons in de kerk. Ze weten weinig over hun kerk en hun geloof. Ik hoop hen met de hulp van andere jongere mensen naar de kerk te trekken en dat in hun kielzog ook de ouderen weer wat gaan leren.»

Hoe denkt u dat te gaan doen?

«Eerst bidden en dan organiseren. Er zijn jonge mensen met kinderen. Sommige zitten in ons koortje.»

Geeft u catechese of cursussen?

«Nee, maar ik heb in Nijmegen – ook al ben ik niet muzikaal geschoold – mensen leren zingen zoals wij in Sarajevo zongen; ik heb daar lang in een koor in de oudste kerk van Sarajevo gezongen. Probleem is dat die jonge mensen op een gegeven moment weer zijn verhuisd over heel Nederland. Maar goed, er zijn mensen die komen zingen of actief zijn door kaarsen te verkopen in de kerk.

Wij hebben te weinig priesters. Het is moeilijk om die uit Servië hier naar toe te halen. Ze moeten visa hebben. Ze moeten ook eigen werk hebben, want wij kunnen ze niet financieren. Met de hulp van de Heer kunnen wij priesters hier krijgen. Ik hoop dat mensen blijven bidden en geloven.»

Hoe is de verhouding met de andere Orthodoxen in Nederland?

De heer Zekić vertelt over de goede contacten tussen de Servisch-orthodoxe parochies onderling, maar ook tussen hen en bijvoorbeeld de Russen en de Grieken.

«Ik zelf heb goede contacten met alle Orthodoxen. In Hoogeveen had ik goede contacten met Armeniërs, die naar de kerk gingen bij de Syrisch-orthodoxen; ze kwamen, geloof ik, uit Turkije of Noord-Irak. Wat ons, Armeniërs en Serviërs, bindt, is de geschiedenis. U weet wat

Jonge parochiane van de Servisch-orthodoxe parochie van de H. Sava te Nijmegen (Foto: L. van Leijsen).

is gebeurd... Turkije kan de EU niet in, omdat het de genocide niet erkent.»

U bent weer gelovig geworden in contact met een protestantse context. U bent oecumenisch...

«Ik ben niet oecumenisch, wel voorzichtig. Ik ben voor dialoog met alle mensen. Met mijn evangelische vrienden uit Marburg in Duitsland heb ik al 35 jaar contact. Ik ben ook een aantal keren in de katholieke kerk in Elden (Arnhem) geweest. Ik heb vrienden en kennissen die afkomstig zijn van verschillende religies.

De Orthodoxe Kerk is een levende kerk. We hebben veel geleden in de geschiedenis. Misschien is het hard..., ook in andere kerken zijn er mensen die echt met God leven. In de Orthodoxe Kerk is als in Jezus' tijd de kracht van God gebleven; er is niets veranderd. Men moet wel met veel verzoekingenvechten om met God te kunnen blijven.

Voor mij geldt: ik kan met iedereen contacten hebben en praten, maar ik blijf Orthodox. Ik heb respect voor ieder geloof. Er zijn mensen die zeggen: “Dat is geen goed geloof!” Dat wil ik niet doen. God heeft ons allemaal gemaakt, en Hij gaat het laatste woord hebben.»

Leo van Leijsen

Ingezonden

Ik las in Pokrof no 3 het vertaalde artikel van Antun Čećatka ('De Servisch-Orthodoxe en Katholieke Kerk tijdens en na de oorlog in Kroatië', pp 9-12, red.). Ik mis bij hem iedere kritiek over de rol van de Kroatische Katholieke Kerk. Alle blaam gaat naar de Servisch-orthodoxe Kerk. Nu meer dan twaalf jaar na de oorlogen had ik wel wat meer nuances verwacht. Ik heb tussen 1992 en 1996 als secretaris van Pax Christi Nederland regelmatig Kroatië bezocht en ondermeer enige malen met kardinaal Kuharić mogen spreken. Ook tijdens operatie 'Storm' was ik daar. Kuharić citeerde toen de Katholieke Catechismus en noemde – zoals nu ook Antun Čećatka – die operatie een legitieme bevrijdingsoperatie. Daarmee legitimeerde hij op dat moment ook veel onrechtmatige handelingen van politici en generaals. De lange vluchtelingenrijen die ik toen zag, zijn volgens Čećatka het gevolg geweest van de oproep van de Servisch-orthodoxe Kerk. De Kroatische autoriteiten zouden volgens hem alles gedaan hebben om hen te laten blijven. Gelukkig hebben we het Joegoslaviëtribunaal om wat evenwicht in de historische beoordeling te brengen. Wellicht zou het goed zijn om bij een historische terugblik ook de rol van de Kroaten in de diaspora te beschouwen. Ook van hen die in Nederland leven of leefden. En was de Katholieke Kroatische Kerk publiekelijk kritisch ten opzichte van de rol van katholieke Kroaten in Herzegovina? Zelfs de moedige (Kroatische) bisschop van Banja Luka voelde zich vaak niet erg gesteund door de Katholieke Kerk in Kroatië.

Jan ter Laak

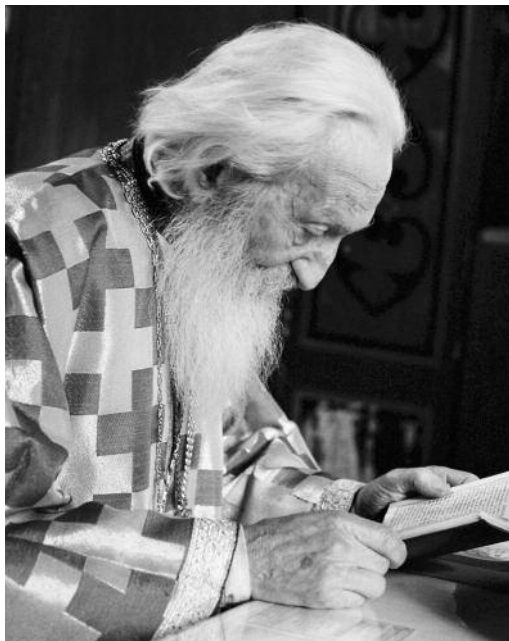
Antwoord redactie

Wat het artikel van Antun Čećatka betreft is ons ook het defensieve karakter opgevallen. In Pokrof willen we een platform geven voor de uitwisseling van visies, ook over gevoelige zaken. Deze zaak ligt al jaren hoogst gevoelig. Overigens betekent het standpunt dat een bevrijdingsoperatie volgens de beginselen van het internationaal recht legitiem is, nooit het legitimeren van misdaden of onrechtmatige handelingen die tijdens zo'n operatie begaan zijn. Dat onderscheid is belangrijk en daarvan is men zich ook in Kroatië, getuige de recente veroordeling van generaal Mirko Norac door de Kroatische rechtbank, bewust. Hoe moeilijk dat proces maatschappelijk gezien ook verloopt.

Geert van Dartel,
waarnemend hoofdredacteur

■ PATRIARCH PAVLE VRAAGT ONTSLAG

Op 25 oktober jl. heeft patriarch Pavle (Gojko Stojčević) van de Servisch-Orthodoxe Kerk om gezondheidsredenen zijn ontslag aangeboden. De 94-jarige geestelijke leider, patriarch sinds 1 december 1990, lag al bijna een jaar in het ziekenhuis, maar stond - ondanks ontheffing van zijn taken in mei 2008 - formeel nog steeds aan het hoofd van zijn kerk. Pavle, die voorheen als bisschop en aartsbisschop in Kosovo had gewerkt, was een belangrijk pleitbezorger van het behoud van Kosovo voor Servië.

De Servisch-orthodoxe patriarch Pavle in liturgisch gewaad tijdens een dienst (Foto: archief Pravoslavnije).

De Katholieke Vereniging voor Oecumene vraagt steun voor het werk van **Caritas Irak**. Giften voor het werk van Caritas Irak ten behoeve van vluchtelingen in Irak kunnen worden overgemaakt op *giro 1087628 t.n.v. Katholieke Vereniging voor Oecumene o.v.v. Caritas Irak*. De vereniging zorgt ervoor dat de giften geheel ten goede komen aan Caritas Irak. Op **www.oecumene.nl** treft u meer informatie aan over de situatie en de positie van christenen in Irak en kunt u adhesie betuigen aan de christenen van Irak.

Pokrof is het enige Nederlandstalige tijdschrift in Nederland over de Oosterse kerken, christenen en culturen. Het tijdschrift wordt vijf keer per jaar uitgegeven door de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. De redactie bestaat uit enthousiaste vrijwilligers die allen op enigerlei wijze deskundig zijn op het gebied van Oosters christendom. In de redactie bestaan twee vacatures voor de volgende functies:

Hoofdredacteur (M/V)

De hoofdredacteur dient over de volgende kwaliteiten te beschikken:

- persoonlijke affiniteit en brede deskundigheid op het terrein van de Oosterse kerken
- goede communicatieve eigenschappen
- vermogen tot samenwerking

De hoofdredacteur

- leidt de redactievergaderingen (5x per jaar)
- is de eerst-verantwoordelijke voor de vorm en de inhoud van het tijdschrift

De functie van hoofdredacteur vergt strikt genomen 10 uur per nummer. Als lid van de redactie kan de hoofdredacteur uiteraard ook andere redactionele taken op zich nemen (schrijven, vertalen, redigeren).

Redactiesecretaris (M/V)

De redactiesecretaris dient over de volgende kwaliteiten te beschikken:

- persoonlijke affiniteit en brede deskundigheid op het terrein van de Oosterse kerken
- goede communicatieve eigenschappen
- goede vaardigheid in stijl en spelling
- kennis van de moderne talen
- vermogen tot samenwerking

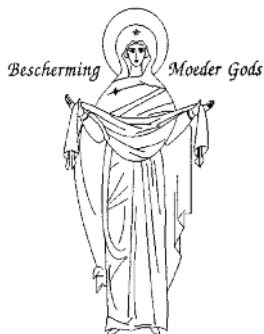
De redactiesecretaris

- organiseert in overleg met de hoofdredacteur de redactievergaderingen
- bereidt in overleg met de voorzitter de agenda voor en maakt de notulen
- is verantwoordelijk voor de eindredactie van de inhoud en de vormgeving van het blad
- organiseert het redigeren van de artikelen van Pokrof
- onderhoudt het contact met de auteurs
- maakt de jaarplanning en zorgt voor het tijdig verschijnen van Pokrof
- begeleidt in samenwerking met het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene de productie en verzending van Pokrof

De functie van redactiesecretaris vergt 40 uur per nummer. Daarbij zijn eventuele eigen artikelen in Pokrof niet inbegrepen.

Beide functies zijn onbezoldigd. Er is alleen een vergoeding voor reiskosten beschikbaar. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met G. van Dartel, tel. 073-6136471.

Sollicitaties voor één van beide functies kunt u vóór 1 februari 2009 richten aan Katholieke Vereniging voor Oecumene, t.a.v. G. van Dartel, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen december 2008 – januari 2009

Amsterdam
Ocohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Kerk van de Missionarissen van
het H. Hart, Karel
Doormanstraat 337

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)
Zondag 14 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 28 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ **Delft:** (BG)
Zondag 14 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 11 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 7 december, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Vrijdag 26 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 4 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 20 december, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.
Woensdag 24 december, 19 u: Vigilie en Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 27 december, 19 u: Vespers.
Zondag 28 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Donderdag 1 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Dinsdag 6 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie van de Doop des Heren.
Zaterdag 17 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 24 januari, 19 u: Vespers.
Zondag 25 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Groningen:** (BG)
Zondag 25 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie in r.k. St. Martinuskerk, Radesingel 4.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 10 januari, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Heeswijk-Dinther:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 14 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in de Abdijkerk, Abdij van Berne (klooster van de Norbertijnen), Abdijstraat 49.
Voor informatie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:
Zondag 7 december, viering van het feest van Johannes van Damascus, patroon van de gemeenschap, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 14 december, Zondag van de Voorouders des Heren, 10.15 u: Mettendienst.
Zondag 21 december, Zondag voor de Geboorte des Heren, Zondag van de heiligen van het Oude Verbond, 10.15 uur Goddelijke Liturgie.
Donderdag 25 december, Geboorte des Heren (Kerstmis), Eerste Kerstdag 's ochtends 10.15 u: Lofzangen van de Metten, gevolgd door de plechtige Liturgie van Kerstmis. Na de Liturgie een feestelijke kop chocola of koffie met kerstgebak. Wie wat lekkers mee wil brengen is van harte uitgenodigd dit te doen.
Vrijdag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis van de Moeder Gods: *géén Liturgie!*
Zondag 28 december, Zondag voor Verschijning des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Donderdag 1 januari 2009, Nieuwjaarsdag: *géén Liturgie!*

Zondag 4 januari, viering van de Verschijning des Heren (Doop van Jezus in de Jordaan), 10.15 u: Goddelijke Liturgie, gevolgd door de Grote Waterwijding. Op het einde wordt de Basiliuskoek gezegend ter gedachtenis van de kerkvader Basilius de Grote, wiens feest op 1 januari valt.

Zondag 11 januari 2009, Zondag na de Verschijning des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 18 januari, Zesendertigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie, met bijzondere aandacht voor de Week van het Gebed voor de Eenheid van de Christenen.
Zondag 25 januari, Zondag van Zacheüs, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl en mev. Wem Timmermans (tel. 06-5362293) of mevr. Myryam Corsten (tel. 073-6148508).

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 21 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Donderdag 25 december, 10 u: Goddelijke Liturgie van Kerstmis.
Zondag 18 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 24 januari, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zaterdag 13 december, Viering van de 31^e Zondag na Pinksteren - Voorouders van de Heer, 19 u: Chrysostomusliturgie.
Zaterdag 20 december, 19 u: Vespers voor Kerstmis.
Zaterdag 10 januari, Viering van de Zondag na de Verschijning des Heren, 19 u: Chrysostomusliturgie.
Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor: j.vanderpost@planet.nl; op Internet: www.hetnbk.nl

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 7 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 4 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Teteringen:** (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 25 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in Willibrordusparochie, Kerkstraat 1.
Voor informatie: www.utrechtsbyzantijnskoor.nl

■ **Tilburg:** (TBK)
Zondag 11 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in Heikese Kerk, Stadhuisstraat 6.

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 21 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Vrijdag 26 december, 10 u: Goddelijke liturgie in Sint-Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.
Dinsdag 6 januari, Doop des Heren, 10.30 u: Goddelijke Liturgie en Grote Waterwijding.
Zondag 18 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

De illustraties op de omslag:

*Voorzijde: Maria, de Moeder Gods, fresco (14e e.) in de kerk van de H.H. Apostelen, Servisch patriarchaat van Peć (Kosovo).
Achterzijde: Fresco's op pilaren in de Servisch-orthodoxe kathedraal Moeder Gods Ontslapen te Prizren (Kosovo).*

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

